

SPINOZAN ETIIKAN SUOMENNOS TUOTTAA ILOA

Benedictus de Spinoza, *Etiikka*. Suomentanut ja selitykset laatinut Vesa Oittinen. Gaudeamus, Helsinki 1994. 319 s.

Spinozan filosofia ei herätä innostusta, kun siitä lukee filosofian historioiden tyypillisen kuvauksen: ankaraa monismia ja determinismia. Mutta viime vuosina valtavasti laajentunut tutkimus on löytänyt Spinozan uudelleen. Meilläkin on muutaman vuoden aikana kirjoitettu kaksi korkeatasoista väitöskirjaa, Olli Koistisen *On the Metaphysics of Spinoza's Ethics* (Turun yliopistopaino, 1991) ja Vesa Oittisen *Spinozistische Dialektik* (Peter Lang, 1993). Itse olen kirjoittanut yleisesityksen Spinozan filosofiasta, *Ilon filosofian* (Yliopistopaino 1993). Gaudeamuksen julkaisema Spinozan pääteos *Etiikka* lisää arvokkaalla tavalla suomalaisen lukijan mahdollisuuksia tutustua omalla kielellään monella tavalla merkittävään ajattelijaan.

Etiikan kääntäjä Vesa Oittinen tuntee hyvin filosofian klassikoita, ja lisäksi hänellä on monipuolinen kielellinen koulutus. Käännös on tehty latinankielisestä alkutekstistä, ja se on erinomaista suomea.

Kääntäjän esipuhe on valaiseva. Siinä korostetaan erityisesti Spinozan filosofian läheistä yhteyttä Descartesin ajatteluun, mutta muitakin oleellisia vaikutuksia tuodaan esille. On hyvä, että Spinoza esitellään nimenomaan uuden ajan ajattelijana eikä keskiajan perinteen jatkajana. Oittinen mainitsee lyhyesti kaikkein uusimpia tutkimustuloksia Spinozan elämästä Amsterdamissa ja hänen ystäväpiiristään.

Substanssi

Etiikan ensimmäisessä luvussa Spinoza esittää käsityksensä substanssista, joka on määritelmän mukaan olemassa 'itsessään' ja käsitetään 'itsensä kautta'. Tästä määritelmästä seuraa suoraan, että substanssin olemus sisältää olemassaolon eli substanssi on välttämättä olemassa. Koska substanssi on ääretön, ikuinen ja jakamaton, ja saa aikaan kaiken mikä on olemassa, Spinoza päätteli, että substanssi on sama kuin Jumala. Siis Jumala on välttämättä olemassa. Onko näin todistettu Jumalan olemassaolo? Ei tietenkään, sillä kyseessä on filosofian historian mahtavin kehäpäätelmä: johtopäätös oletetaan jo premississa eli substanssin ja Jumalan määritelmässä.

Siitä huolimatta Spinozan substanssioppi on filosofisesti tavattoman kiinnostava. Hänen keskeinen oletuksensa on, että kaikki aidot mahdollisuudet toteutuvat välttämättä (oletus tunnetaan aatehistoriassa hieman harhaanjohtavalla nimellä 'runsauden periaate'). Substanssi on välttämättä itsensä toteuttavaa potentiaalisuutta, ja potentiaalisuuteen sisältyy kirjaimellisesti ajatus

voimasta (*potentia*). Oittinen puhuu Jumalan 'kyvystä' (esim. propositio I.34), mutta yhtä hyvin voidaan käyttää 'voiman' käsitettä, sillä kyseessä on nimenomaan itseään toteuttava perusvoima — esikuvana uuden luonnontieteen liikevoima. 'Kyky' saattaa tuoda mieleen psykologisen kategorian.

Myöhemmin kirjan kolmannessa luvussa puhutaan olioiden pyrkimyksestä olemassaoloon tai toimintaan (III.7 ja todistus), joka ilmentää juuri tuota substanssin perusvoimaa. Joskus Oittinen käyttääkin kyvyn käsitteen asemesta voiman käsitettä (esim. s. 207, luvun IV aksioomassa).

Spinozan ehkä merkittävin argumentti on, että vain yksi substanssi on mahdollinen. Toisin sanoen kaiken mikä on olemassa saa aikaan yksi pysyvä, ääretön ja jakamaton perusvoima. Tuo voima ilmenee samalla kertaa sekä äärettömänä ymmärryksenä, joka pystyy käsittämään kaiken mikä universumissa on mahdollista, että äärettömänä liikevoimana, joka toteuttaa kaikki mahdollisuudet 'ulotteisena' todellisuutena. *Etiikka*-kirjan ensimmäinen luku tuo tavattoman vaikuttavalla tavalla esille Spinozan johdonmukaisen päättelyn, että mitään toteutumattomia mahdollisuuksia ei ole ja 'henkinen' ja 'aineellinen' todellisuus ovat yhden ja saman substanssin kaksi eri puolta tai ominaisuutta, siis perimmältään identtisiä mutta rinnakkain ilmeneviä tapahtumia. Todellisuus on välttämättä juuri sellainen kuin se on, sillä Jumala ei olisi voinut päättää toisin koska, paradoksaalisesti ehkä, hän on kaikkivaltias eli toteuttaa välttämättä kaiken potentiaalisuutensa.

Pieni käännöksen liittyvä huomautus. Määritelmän IV mukaan attribuutti tarkoittaa "sitä, minkä intellekti havaitsee substanssissa ikään kuin sen olemusta muodostavana". Spinozan *tanquam* on käännetty wolfsonilaisittain subjektiivisesti ilmaisemaan sitä, että attribuuttien erot olisivat näennäisiä ('ikään kuin') eivätkä todellisia. Subjektiivinen tulkinta kuitenkin hylätään yleisesti (vrt. esim. Gueroult ja Curley), joten oikeampi käännös olisi "minkä intellekti havaitsee substanssissa sen olemusta muodostavana."

Ihmismieli

Kirjan toinen osa tuo esille Spinozan käsityksen "mielen luonnosta ja alkuperästä". Valtaosin kysymys on ihmismielestä, mutta 'mielen' käsite ei Spinozan filosofiassa rajoitu mitenkään vain siihen. Oittinen kääntää Spinozan käsitteen *mens* 'tajunnaksi'. Se on parempi sana kuin 'sielu', joka on paitsi turhan uskonnollis-sävyinen myös rajoittava, sillä Spinozan *mens* sisältää myös halut, tahtomukset, emootiot, tunteet jne. 'Tajunta' on kuitenkin sikäli ongelmallinen, että se viittaa normaalisti tietoiseen olotilaan ('olla tajuihin' vs. 'tajuuton'; 'tajuinen' vs. 'alitajuinen'), eikä Spinoza sisällytä käsitteeseensä sellaista rajoitusta. Miksi 'mieli'

ei ole ollut sovelias? Joskus Oittinen käyttääkin käsitettä ‘ihmismieli’ (esim. luvun ingressissä), ja esiintyy ‘sielukin’ (II. aks. 3).

Spinozan mukaan ihmismieli on ruumiin idea, millä hän ilmeisesti haluaa sanoa, että mieli on välttämättä yhdistynyt ruumiiseen eikä voi olla olemassa siitä irrallisena. Jokaista ruumiissa tapahtuvaa muutosta vastaa jokin idea eli mentaalinen kokemus (ei välttämättä aina tietoinen). Mielen idean kohde on siten aina ruumiillinen tila. Kun näen pihalla kasvavan pihlajan, minulla on havaintokokemus. Sitä vastaa tietty ruumiillinen tila, jonka on saanut aikaan ulkoinen objekti, pihalla kasvava pihlaja. Koska jokaisessa ulkoisissa kappaleita koskevassa ideassa “on mukana sekä ihmisruumiin luonto että samalla ulkoisen kappaleen luonto” (II.16), meillä ei voi olla ulkoisesta todellisuudesta adekvaattia eli täydellistä tietoa.

Adekvaatti idea tarkoittaa käsitystä, jonka totuus on epäilyksetön, koska se osoittaa itse oman totuutensa. Adekvaatit ideat löydetään ja käsitetään järjen avulla. Meidän on mahdollista saada adekvaattia tietoa monista asioista, kuten Jumalan olemuksesta (II.47) ja omista affekteista (V.4). Spinozan ajatus näyttää olevan seuraava: Koska kaikkia ilmiöitä ohjaavat samat peruslait (substanssin olemuksen lait), niiden luonteen tarkka selvittäminen auttaa ymmärtämään täydellisesti ja oikein kaikkia ilmiöitä. Substanssin olemus taas selviää aktiivisen eli selvän ja täsmällisen ajattelun avulla, Spinoza uskoi.

Spinozan mukaan adekvaatti tieto perustuu kaikille yhteisiin käsitteisiin (*notiones communes*). Ne viittaavat ominaisuuksiin, jotka ovat kaikille kappaleille yhteisiä ja yhtä hyvin jokaisessa osassa ja kokonaisuudessa. Sellaisia voivat käsittääkseni olla vain mainittujen peruslakien kuvaamat tapahtumat eli liiketapahtumat. Tarkoittaisivatko ‘yhteiset käsitteet’ siten fundamentaalisten luonnonlakien muotoilussa käytettäviä käsitteitä?

Joka tapauksessa on jossain määrin harhaanjohtavaa puhua niiden yhteydessä ‘yleiskäsitteistä’ kuten Oittinen tekee, sillä Spinozan *notiones communes* ovat käsitteitä, jotka kaikki ymmärtävät selvästi ja täsmällisesti eli adekvaatisti. Yleiskäsitteethän eivät läheskään aina ole sellaisia. Sen sijaan Spinozan ‘universaalit’ sopii kääntää yleiskäsitteiksi paremmin kuin universaalikäsitteiksi.

Affektit

Kirjan kolmas luku käsittelee affektien luonnetta ja alkuperää. Affekti (*affectus*) tarkoittaa jonkin syyn ruumiissa aiheuttamaa vaikutusta, ruumiillista tilaa, joka “lisää tai vähentää, auttaa tai estää ruumiin omaa toimintakykyä”, ja samalla sellaisen ideaa (III. määr. 3). Affekti on siis psykofyysinen tapahtuma, joka koetaan emootiona tai haluna.

Kun ruumiin toimintakyky lisääntyy, koetaan ilon affekti, ja toimintakyvyn vähentyessä koetaan surua. Ja ruumiillisen toimintakyvyn lisääntyminen tai väheneminen merkitsee samalla myös ajattelukyvyn lisääntymistä ja vähenemistä. Ilo liittyy siten erottamattomasti vitsaalisuuteen ja henkiseen aktiivisuuteen, ja vastaa vasti suru elinvoiman vähenemiseen ja henkiseen passiivisuuteen. Sen vuoksi ilon ja surun affekteilla on hyvin tärkeä merkitys ihmisen eettiselle toiminnalle eli hyvän toteuttamiselle elämässä.

Koska pyrkimys elinvoiman ylläpitämiseen ja lisäämiseen on ihmisessä myötäsyttyistä, se toteutuu ilman muuta kunhan pysymme rajoittamaan kielteisten surun ‘passioiden’ valtaa meissä. Parhaan keinon siihen antaa aktiivinen ajattelu ja sen tuoma adekvaatti tieto, kuten Spinoza osoittaa *Etiikka*-kirjan kahdessa viimeisessä luvussa.

Kolmas luku sisältää erilaisten emootioiden määritelmiä ‘geometriseen tapaan’. Ne eivät ole sinänsä kovin kiinnostavia, mutta antavat kuvan tuon ajan filosofien yrityksistä rakentaa eräänlaista psykologista tunneteoraa. Oittinen on löytänyt varsin

luontevia nimityksiä eri affekteille. Ehkä kuitenkin ‘hilpeys’ ei ole onnistunut nimi tärkeälle ilon affektille *hilaritas*, joka tarkoittaa koko yksilön harmonisesti täyttävää iloa. Miksi ei paremminkin ‘iloisuus’ tai ‘iloluonteisuus’? Itse olen ehdottanut ‘elämäniloa’.

Passiot ja järki

Etiikan neljännessä luvussa Spinoza käsittelee aluksi ‘ihmisen orjuutta’ eli sitä, kuinka passiiviset affektit (passiot) ohjaavat toimintaamme. Sitten hän siirtyy käsittelemään, miten passioita pystytään hallitsemaan järjen, siis adekvaatin tiedon avulla. Hän argumentoi huolellisesti, kuinka tavoiteltavin asia elämässä on toiminta- ja ajattelukyvyn lisääntyminen eli oman sisäisen voiman kasvattaminen. Se edellyttää rajoittavien passioiden vallasta pääsemistä. Todella hyvää elämässä on siten kaikki, mikä auttaa vähentämään elinvoimaa ja henkistä aktiivisuutta tukahduttavia tekijöitä, jotka liittyvät ulkoiseen elinympäristöömme.

Spinoza

Spinoza käy huolellisesti läpi, millaiset affektit eli emootiot ovat tuollaisen päämäärän kannalta hyviä ja mitkä huonoja. Mielenkiintoista on todeta, että sääli, nöyryys ja katumus ovat sinänsä rajoittavia emootioita eivätkä kuulu hyvään elämään. Iloisuus ja itsearvostus taas ovat kaikkein hyödyllisimpiä asioita. (Tarkoitin ‘itsearvostuksella’ Spinozan termiä *acquiescentia in se ipso*, jonka Oittinen kääntää tyytyväisyydeksi itseensä; kyseessä on kuitenkin itsensä hyväksyminen tai itsearvostus.)

Spinoza luonnehtii hyvin vaikuttavalla tavalla ‘vapaata ihmistä’, joka ei hänelle suinkaan tarkoita vapaita valintoja tekevää individualistia, vaan ihmistä, joka pystyy hyvin pitkälle toteuttamaan ‘sisäistä’ voimaansa ulkoisista rajoittavista tekijöistä riippumatta — eli toimimaan järjen ohjaamana.

Älyllinen rakkaus Jumalaan

Viimeisessä luvussa, ”Ymmärryksen voimasta eli inhimillisestä vapaudesta”, tulee esille Spinozan käsitys ihmisen onnellisuudesta eli autuudesta ja ihmisen kuolemattomuudesta. Korkeimman asteista iloa tuo mukanaan älyllinen rakkaus Jumalaan, joka tarkoittaa Jumala-substanssin olemuksen ymmärtämistä ja ajattelemissa. Spinozan mukaan ihmisen älyllinen rakkaus Jumalaan on samaa älyllistä rakkautta, jolla Jumala rakastaa itseään. Maallisesti tulkittuna älyllinen rakkaus Jumalaan tarkoittaa substanssin, siis Jumalan eli Luonnon, olemuksen muodostavien lakien luonteen selvittämistä — eli todellisuuden perimmäisten selitysten etsimistä.

Käsitteiden valinnasta

Oittinen haluaa välttää puhumista tietämisestä ja tiedosta ja käyttää sen sijaan ’tiedostamisen’ käsitettä, esimerkiksi että ”vaikutuksen tiedostus riippuu syyn tiedostamisesta ja sisältää sen” (I. aks.4). Spinozan *cognitio* on minusta luontevinta kääntää tiedoksi, tietämiseksi tai mahdollisesti tuntemiseksi, samoin verbi *cognoscere* on parhaiten ’tietää’ tai ’tuntea’. ’Tiedostaminen’ johtaa ajatukset freudilaiseen tai marxilaiseen käsitykseen tiedostamattoman tulemiseen tietoiseksi. Tietämisellä on täsmällisempi sisältö. Esimerkiksi ’Kolmas tiedostuksen laji’ kuulostaa oudolta, kun kyseessä on yksinkertaisesti ’tiedon kolmas laji’.

Oittinen käyttää ’tiedostamista’ selvästi väärässäkin yhteydessä: esimerkiksi propositioissa IV.23 ja IV.26 kysymys on ymmärtämisestä (*intelligere*) eli adekvaatista tietämisestä eikä tiedostamisesta.

Propositiossa I.30 puhutaan Jumalan olotiloista (*affectiones*). Muualla tekstissä *affectio* käännetään yleensä vaikutukseksi mutta joskus myös tilaksi. Eikö ’vaikutus’ tai ’tila’ olisi käynyt tässäkin?

Spinozan mukaan ”sanomme meidän kärsivän, kun meissä tapahtuu tai meidän luonnostamme seuraa jotakin, jonka syynä emme ole kuin osittain.” Käännös on kirjaimellinen eikä vain hyväksyttävä vaan hyvä. Spinozan *patior, passus* (sietää, kärsii, olla altis) on sikäli neutraali, että se tarkoittaa yleensä vaikuttamisen kohteen olemista: kärsin yhtä hyvin loukkauksen aiheuttamasta kaunasta kuin tunnustuksen tuomasta ilosta. Meistä tuntuu oudolta kärsiä myönteisistä tunteista, mutta Oittisen antama selitys auttaa kyllä ymmärtämään asiaa.

Epätarkkuuksista

Propositio I.28 todistuksessa sanotaan: ”Siispä sen on täytyntä seurata Jumalasta tai jostain hänen attribuutistaan, sikäli kuin sitä tarkastellaan johonkin tilaan saatettuna.” Ilmaus *quatenus aliquo modo affectum consideratur* tarkoittaa: ”sikäli kuin sitä tarkastellaan jonkin moduksen vaikuttamana”.

Propositio II.10: ”Ihmisen olemukseen ei kuulu substanssin olemista eli substanssi ei ole ihmisen muodon rakenneosa.” Tarkempi käännös: ”Substanssin oleminen ei kuulu ihmisen olemukseen eli substanssi ei muodosta ihmisen muotoa.”

Propositio II.11: ”Ensimmäinen ihmistajunnan aktuaalista olemista muodostava seikka ei ole muuta kuin jonkin aktuaalisesti olemassaolevan yksittäisen olion idea.” Tähän sisältyy epämääräisyyttä, jota ei ole alkuperäisessä tekstissä: ”Ensimmäinen asia, joka muodostaa ihmismielen aktuaalisen olemisen, ei ole muuta kuin jonkin aktuaalisesti olevan yksittäisen olion idea.” Spinoza haluaa sanoa, että tuo idea muodostaa ihmismielen eikä vain osaa siitä.

Samoin propositio II.13: ”Ihmistajuntaa muodostavan idean

kohteena on ruumis eli kappale”. Tarkemmin: ”Ihmistajunnan muodostavan idean kohde on ruumis.”

III aksiooma (s. 100): ”Riippuen siitä, koskettavatko yksilön tai koosteisen kappaleen vieretysten olevat osat toisiaan...”. Tässä pitää olla ’eli’ eikä ’tai’, sillä Spinoza tarkoittaa yksilöllä koosteista kappaletta. Sama koskee seuraavaa lemmaa 4.

Propositio II.38 todistuksessa on käsittämätön virke, joka kuuluisi korjattuna: ”Sen idea on näet Jumalassa välittämättä adekvaatti sekä sikäli kuin hänellä on ihmisruumiin idea että sikäli kuin hänellä on ideoita sen tiloista, joihin sisältyy osittain sekä ihmisruumiin oma luonto että myös ulkoisten kappaleiden luonto.” (Ainakin ylimääräinen ’hän’ on pujahtanut käännökseen.) Jatkokssakin on epämääräisyyttä: ”toisin sanoen tämä idea on välttämättä Jumalassa adekvaatti, sikäli kuin hän muodostaa ihmistajuntaa...”, kun pitäisi olla ”sikäli kuin hän muodostaa ihmistajunnan”.

Propositioon II.48 liitetyssä huomautuksessa (s. 129) on sanonta ”jottei ajattelu päätyisi kuviin”; ehkä parempi käännös olisi ”ettei ajattelu kompastuisi kuviin”, siis ettei tulnaisi virheelliseen tulokseen, että ajattelu tapahtuu mielikuvin, kun se tosiasiasa on myöntämistä ja kieltämistä.

Propositio III.1 korollaarissa on painovirhe (s. 139): ”... tajunta on altis passioille sitä useammille, mitä enemmän...”, po. ”sitä alttiimpi passioille, mitä enemmän...”

Propositio III.7: ”Pyrkimys, jolla jokainen olio pyrkii säilymään olemisessaan, ei ole mitään muuta kuin olion itsensä aktuaalista olemusta.” Tässäkin pitää olla määrätty muoto ”aktuaalinen olemus”.

S. 187 affektien määritelmä I esitetään hieman kömpelösti: ”Halu on ihmisen olemus itse, sikäli kuin ihmisen olemuksen käsitetään toimivan jonkun ihmisen annetun tilan jollain tavoin määräämään.” Paremmiin: ”Halu on ihmisen olemus itse, sikäli kuin tämän käsitetään tekevän jotakin jonkin tietyn tilansa määräämään.”

Propositio V.33 huomautus sisältää sanonnan (s. 294) ”jotka se äskeisen seipiteemme mukaisesti”; parempi olisi sanoa ”jotka se kuvittelemamme mukaan”. Spinoza näet pyysi argumentin vuoksi kuvittelemaan tai otaksuma, että asia olisi tietyllä tavalla.

Lopuksi

Mitkään huomautukseni eivät ole erityisen vakavia. Oittinen on seurannut tarkkaan alkuperäistä tekstiä ja kääntänyt sen uskollisesti. Käännöksen kieli on erinomaisen hyvää, ja mielestäni se tuo myös hyvin esille Spinozalle tunnusomaisten koruttoman rauhallisen, mutta omalla tavallaan ilmeikkään tyylin.

Jos suomalaisessa laitoksessa haluaa jotain moittia, niin selityksiä koskevaa osaa. Se on kovin suppea ja rajoittuu muutamaihin huomautuksiin. Selitykset sinänsä ovat valaisevia ja asiantuntevia, mutta Spinozan käsitteisiin ja ajatteluun liittyy hyvin paljon kiinnostavia näkökohtia, joiden käsittely selityksissä olisi valaisut sekä kääntämiseen liittyviä ongelmia että Spinozan filosofiaa yleisestikin. Toivottavasti Vesa Oittisella on mahdollisuus laajentaa selityksiä kirjan uuteen painokseen.

Kirjallisuuden esittely on monipuolinen ja antaa hyvät lähtökohdat tutustua Spinozan filosofiaan ulkomaisen kirjallisuuden pohjalta. Ehkä olisi kannattanut mainita uusimpia englanninkielisiä käännöksiä.

Joka tapauksessa voimme olla iloisia, että Spinozan päätöksestä on saatu kieliasultaan hyvä ja luotettavasti käännetty suomenkielinen laitos.

KOMMENTTI

Olen hyvin iloinen siitä, että **Juhani Pietarinen** pitää **Spinozan Eetiikan** suomennostani kieliasultaan hyvänä ja luotettavasti käännettynä. Siihen nähden on kuitenkin vähän yllättävää, että hän käyttää arvostelussaan näin paljon palstatilaa käännökseeni ”epätarkkuuksien” ruotimiseen. On tietysti erinomaista, että hän on korjannut proposition II.38 todistuksen ja III.1 korollaarin painovirheet, ja pitää myös paikkansa että *intelligere* olisi propositionissa IV.23 ja IV.26 paremmin sopinut kääntää ’ymmärtämiseksi’. Toivoakseni saan mahdollisuuden korjata nämä asiat kirjan uudessa painoksessa.

Useimmissa Pietarisen mainitsemisissa tapauksissa ei kuitenkaan kyse ole epätarkkuuksista, vaan tietoisista käännösvälinoista. Saan tietysti osin syyttää itseäni siitä, että en ole selitysosastossa perustellut riittävän yksityiskohtaisesti jokaista termin valintaani. Ehkä tämä kommentti hieman korjaa tilannetta.

Olen käänöksessäni pyrkinyt vakiinnuttamaan suomenkielisen filosofian terminologian vielä varsin ohutta traditiota. Spinoza ei oman filosofiansa tarpeisiin ole muodostanut kovinkaan montaa uutta käsitettä, vaan hänen terminologiansa on yleensä sama kuin **René Descartesin** käyttämä, ja Descartes taas ammentaa lähinnä latinankielisestä aristoteelisesta käsitetraditiosta. Omassa suomennostyössäni olen siis ahkerasti konsultoinut sekä J.A. Hollon vanhaa Descartes-käännöstä että Gaudeamuksen parast’ aikaa julkaisemia Aristoteleen koottuja ja pitäytyneet mahdollisuuksien mukaan niiden terminologisissa valinnoissa.

Tärkeä poikkeama Descartesin viljelemästä sanastosta on, että Spinoza ei halua puhua ’sielusta’ (*anima*), vaan käyttää sen sijasta johdonmukaisesti termiä *mens*. Pietarisen mielestä hyvä suomennosvastine olisi ollut ’mieli’ (vertaa Spinozan englanninnokset, joissa *mens* yleensä käännetään ’mind’). Itsekin

kallistuin käännöstyöni alussa tähän vaihtoehtoon, mutta ikävä kyllä suomen sanalla ’mieli’ on muitakin merkityksiä, ja nimenomaan filosofisena terminä se on jo ehtinyt vakiintua saksan *Sinn-*sanana vastineeksi merkitysteoreettisissa yhteyksissä. Siksi päädyin lopulta kääntämään *mensin* ’tajunnaksi’, vaikka tämäkään ei ole optimaalinen vaihtoehto. On silti syytä muistaa, että *mens* on Spinozalla — kuten Descartesilläkin — nimenomaan *res cogitans*, eikä siihen tässä mielessä sisälly ’alitajuisen’ käsitettä.

Myös *notiones communes* on ollut hankala käännettävä. Itse termi palautuu todellakin stoalaisen tradition ’kaikille yhteisiin käsitteisiin’ (koinai ennoiai). Spinoza ei kuitenkaan käytä sitä samassa mielessä kuin stoalaiset, joille kyse oli ennen kaikkea ihmisten välisistä, intersubjektiiivisesti yhteisistä käsitteistä. Niinpä niiden olemassaolo mahdollisti stoalaisten mielestä *consensus gentium*-periaatteeseen vetoamisen. Tällainen ”subjektivistinen” tulkinta on vierasta Spinozan filosofian koko hengelle. Kuten Gueroult huomauttaa, *notiones communes* ilmaisee Spinozalla ensisijaisesti olioiden yhteisiä, yleisiä ominaisuuksia ja vasta toissijaisesti ovat ’kaikille (ihmisille) yhteisiä’. Toisin sanoen, niillä on Spinozalla myös ’yleiskäsitteen’ funktio, ei vain ’yhteisen’ käsitteen. Tästä voi varmistua myös vilkaisemalla *Eetiikan* I osan liitettä, missä Spinoza arvostelee ihmisten yleisesti jakamia ennakkoluuloisia käsityksiä Jumalasta — nehän vastaavat juuri niitä ’yhteisiä käsitteitä’ joille stoalaiset aikoinaan antoivat positiivisen merkityksen.

Descartes

Mitä tulee *cognitio*-sanan kääntämiseen ’tiedostamiseksi’, niin olen päätenyt tähän ratkaisuun, koska olen halunnut varata ’tiedon’ *scientian* (kreikan *episthēmē*) suomenkieliseksi vastineeksi. Näin *tertium genus cognitionis* on ’kolmas tiedostuksen laji’, *scientia intuitiva* taas ’intuitiivista tietoa’ (vrt. II.40 huom. 2, jossa molemmat termit esiintyvät rinnastusten). Vaikka Spinoza ei selvästi erottele sanojen *scientia* ja *cognitio* merkityksiä, on minusta ollut aiheellista saada niiden rinnakkaisuus näkymään myös suomennoksessa. *Scientia* näet on vanhastaan käännetty ’tiedoksi’; jo Saarnaajan sanat Vulgata-raamatunkäännöksessä ”*Qui auget scientiam, auget dolorem*” saivat suomenkieliseksi asukseen ”Joka tietoa lisää, se tuskaa lisää”. *Cognitio* sitävastoin alkaa uuden ajan filosofiassa saada spesifimmän ’totuuden tiedostamisen’ merkityksen (vertaa saksan *Erkennen*).

Pietarinen nojaa Curleyhin katsoessaan, että olisi tulkinnut *Eetiikan* I osan määritelmän 4 ”subjektiiivisesti”. Kuten jo *notiones communes*-termin suomennosvalintaa yllä perustellessani totesin, olen päinvastoin pyrkinyt kautta käännökseeni välttämään Spinozan filosofian subjektivistisia lukutapoja. Mutta Spinozalla itsellään on hyvät perusteet sanoa, että ”attribuutti on sitä, mitä intellekti havaitsee substanssissa ikään kuin (*tanquam*) sen olemusta muodostavana”, koska hän nimenomaan ei hyväksy sitä Descartesin kantaa, että ajattelu ja olottuvaisuus olisivat toisistaan todella eroavia (*realiter distincta*). Ajattelu- ja olottuvaisuusattribuutit eivät Spinozasta todellakaan ole vain subjektiiivisiä, koska ne ilmaisevat adekvaatilla tavalla substanssin olemusta, mutta kuten hän toteaa proposition I.10 huomautuksessa, on silti virheellistä päätellä, ”että ne muodostaisivat kaksi olentoa tai kaksi eri substanssia”.

Kääntäessäni *tanquam*-sanan ’ikään kuin’ on ratkaisuuni vaikuttanut, paitsi Spinozan halu viitata reaalidistinktion näennäisyyteen, myös Spinozan hyvin selkeä toteamus kirjeessä Simon de Vriesille: ”*Idem per attributum intelligo, nisi quod attributum dicitur respectu intellectus, substantiae certam talem naturam tribuentis*” — ”ymmärrän attribuutilla samaa [kuin substanssilla], paitsi että sitä kutsutaan attribuutiksi intellektin suhteen, joka antaa substanssille tietyn kyseisen luonnon” (kirje IX Gebhardteditiossa, osa IV, s. 46).

Spinozan termiä *acquiescentia in se ipso* en suinkaan käänneä ’tyytyväisyydeksi itseensä’, kuten Pietarinen väittää; se on lähes aina suomennettu ’sisäiseksi tyytyväisyydeksi’ (ks. III.30 huom., III.51 huom., III.55 huom., III. aff. määr. 25, III. aff.määr. 28, IV.52, IV.58 huom. jne.).

Muista ”epätarkkuuksista” vain lyhyesti. Useimmat niistäkin ovat tietoisia käännösvälintoja, kuten esim. epämääräisten muotojen käyttäminen propositionissa II.11, II.13, II.38 tod. ja III.7. Kun Spinoza propositionissa II.11 sanoo: ”*Primum, quod actuale Mentis humanae esse constituit, nihil aliud est, quam idea rei alicujus singularis actu existens*”, haluaa Pietarinen tulkita sen niin, että jonkin aktuaalisesti olevan yksittäisolion idea muodostaa (kokonaisuudessaan) ihmistajunnan, ei vain osaa siitä. Mielestäni Spinozan tarkoituksena kuitenkin on ollut sanoa, että näin on vain aluksi (*primum*), esim. kun lapsen tajunta vähitellen alkaa kehittyä, ja tämän täytyy olla nimenomaan olion idea, ei joku muu olion herättämä ajattelun modus (rakkaus, halu jne.), koska idea on ensisijainen (*prior*) näihin muihin ajattelun moduksiin nähden (vrt. II. aks. 2). Vasta kun idea on annettu, voivat muut ajattelun modukset seurata.

Samaten proposition II.38 todistuksessa minusta on ollut paikallaan käyttää epämääräistä muotoa ”sikäli kun hän [Jumala] muodostaa ihmistajuntaa” määrätyn muodon sijasta. Ihmistajunnassa on näet myös epäadekvaattisia ideoita eikä Jumala näin ollen voi muodostaa sitä kokonaisuudessaan sellaisena kuin se on.

Vesa Oittinen